

Entre els volums acabats de sortir, s'hi troben les *Faules* d'Avià, en traducció de Coloma Jofre, i l'obra d'Eratòstenes, *Mitologia del cel* o *Catasterismes*, incorporada per l'hel·lenista Jordi Pàmias. I en un futur no gaire llunyà han de veure la llum les obres d'Ovidi, *L'art d'estimar*, traduïda per Teresa Puig, i les de Plató, *Apologia* i *Critó*, elaborades per Joan Alberich, i encara la d'Apol·loni de Rodos, *Argonàutiques*, en versió de Francesc Cuartero.

Consta que la feina ben feta s'ha vist acompanyada d'un bon acolliment per part del públic, i això compensa amb escreix els

grans esforços que demana no tan solament als directors sinó, i sobretot, als col·laboradors, que són els qui en definitiva en possibiliten la continuïtat mitjançant la dedicació a una tasca tan àrdua com és la de la traducció. Per això una empresa com aquesta compta també amb la nostra simpatia, i per això també desitgem als editors que continuïn mantenint el seu encert en el govern d'una col·lecció indispensable i que esperem que tingui llargs anys de vida.

Jaume Medina

Universitat Autònoma de Barcelona

ALTURO I PERUCHO, Jesús. 1999.

Studia in codicum fragmenta.

Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.

Seminari de Paleografia, Diplomàtica i Codicologia. Monografies, núm. 1.

De creació recent, el Seminari de Paleografia, Diplomàtica i Codicologia de la Universitat Autònoma de Barcelona ha donat, en el poc temps que porta de rodatge, senyals evidents d'una notable activitat. Els seus principals propòsits són de contribuir a un major coneixement —per tal d'aconseguir-ne una millor conservació— del nostre passat bibliogràfic i documental, tot promovent estudis monogràfics que des dels camps de la paleografia, la codicologia i la filologia llatina medieval pretenen servir en particular (però no d'una manera exclusiva) la història de la cultura del nostre país i del període del llibre manuscrit; així mateix, el Seminari presta una atenció especial a l'organització de cursos d'especialització en l'àmbit referit. El creador de l'esmentat seminari ha estat el professor Jesús Alturo, catedràtic de Paleografia Llatina i membre del Comité International de Paléographie Latine.

Un fruit recent d'aquest seminari és la publicació del llibre que ens ocupa. El professor Alturo hi aplega un recull d'estudis que tenen el denominador comú d'estar basats en fragments de còdexs. En diver-

ses ocasions Alturo ha preconitzat que la història del llibre —que ell considera com una peça de primer ordre en la història de la cultura— s'ha de basar en l'estudi dels testimonis directes —còdexs íntegres i fragmentaris— i dels testimonis indirectes, com ara les referències a llibres en qualsevol tipus de documentació i citacions, al·lusions i refeccions en autors literaris o paraliteraris de l'època estudiada que ens dóna informació sobre la possible composició de les biblioteques o, almenys, de les lectures que s'hi feien.

En la present ocasió, Alturo s'ha centrat sols en un d'aquests aspectes: el dels llibres fragmentaris. Els fragments de còdexs són definits pel mateix autor com «un estadi de conservació regressiu d'un llibre» i tenen el mateix interès cultural que un llibre conservat en la seva integritat. Alturo, en el seu llibre, fa primer un repàs exhaustiu de tots els estudis dedicats a fragments de còdexs catalans des dels inicis del nostre segle i d'abans i tot, i valora el que ha representat per a la nostra cultura el fet d'estudiar-los; examina també la història de l'escriptura, amb testimonis de tipus molt antics, com la uncial, o

poc estesos, com la visigòtica, la beneventana o la carolina primitiva. Els fragments de vegades ofereixen exemples d'escriptures datades o datables amb molta precisió, tal com veiem en els exemples adduïts pel professor Alturo. En el camp de la història del llibre, certifiquen l'activitat d'escriptors que no han deixat més testimonis que els fragments o la composició de biblioteques altrament del tot perdudes. Alguns fragments tenen miniatures de gran interès per a la història de l'art. Filològicament ens aporten textos inèdits, noves recensions d'obres o nous testimonis que ajuden a millorar l'edició crítica amb les seves variants. De vegades permeten de precisar la data de composició d'obres anònimes i el seu origen. Alturo clou aquesta introducció donant algunes normes de catalogació correcta dels fragments de còdexs que apareixen en biblioteques i arxius.

Véuen després els estudis sobre fragments concrets. En aquests es dona sempre la tradició manuscrita de l'obra transmesa pel fragment tenint en compte manuscrits sencers, altres fragments i esments libraris. Hi és feta amb molta cura l'anàlisi paleogràfica i codicològica del fragment, ço que permet una gran precisió en les datacions i atribucions al centre d'origen.

L'atribució d'un origen català i a la primera meitat del segle IX de dos fragments en escriptura visigòtica dels *Moralia in Iob* de sant Gregori és d'un gran interès per a la remota història cultural del nostre país, com també ho és la identificació d'un *Liber de dono perseuerantiae* de sant Agustí, de circa 870-880, sortit d'algun escriptori de Girona, el més antic testimoni conegut fins ara d'aquesta obra del bisbe d'Hipona. És admirable l'habilitat que té el professor Alturo a reconstruir idealment tot el còdex a partir de simples retalls: una mostra la trobarà el lector en el seu estudi sobre el fragment en escriptura visigòtica de Terrassa o en el treball sobre uns *Tractatus in Iohannem* de sant Agustí, que ha pogut atribuir a Sant Pere de Rodes, ara com ara l'únic testimoni segur i conservat que ha sortit d'aquest escriptori.

L'estudi dedicat als manuscrits en escriptura beneventana arribats a Catalunya és un testimoni de les relacions culturals antigues del nostre país amb Itàlia. Aquí, Alturo identifica una traducció llatina dels aforismes d'Hipòcrates produïda a Salerno el tercer quart del segle X, un receptari mèdic que pot atribuir a la zona de Benevento del darrer terç de la mateixa centúria, un homiliari de Liverani amb beneventana del tipus de Bari del segle XI i, per tant, un dels testimonis més antics d'aquesta modalitat beneventana. I també estudia alguns palimpsestos en beneventana.

Així mateix, en el llibre que ressenyem hi ha lloc per a l'estudi d'un dels manuscrits més antics conservats a Catalunya: el 1038 de Montserrat, un glossari que Alturo fa de cap a l'any 800, d'origen renà i de tipus *Aa*. Alturo, el més expert especialista actual en glossaris llatins al nostre país, posa en relació aquest glossari amb el fragmentum coloniense, i això li permet de fer deduccions filològiques i culturals de gran interès, com ara determinar que aquest glossari és la romanalla d'un autèntic glossari i no unes simples notes —com havia pensat C. Theander—, i alhora en millora la transcripció, tot identificant-lo amb precisió com a pertanyent al tipus *Aa* i no al tipus *Abavus*, amb el qual també havia estat relacionat.

Altrament, al llibre resten molt ben explicades les causes que fan que els manuscrits d'origen barceloní altmedievals siguin tan pocs: la ràtzia d'Almansor del 985. Per això té més interès la identificació d'uns fragments de començes del segle X, que són restes de les obres completes de Seduli, amb abundants glosses de Remi d'Auxerre, d'origen barceloní.

Especialista en manuscrits d'origen septimà (recordem, per exemple, el seu estudi sobre «La escriptura visigòtica transpirenaica» publicat a *Hispania Sacra*), Alturo identifica en els folis de guarda del manuscrit 6113 de la Biblioteca Nacional de París un Comentari *in Lucam* de Beda el Venerable, del qual, com de consuetud, dona la tradició manuscrita.

Figura també al llibre la identificació del *Facetus* en dístics més antic d'Europa, així com el *Pamphilus* més antic. Ambdós manuscrits podrien ésser dels voltants de l'any 1200 i produïts a Barcelona. El *Facetus*, a més, presenta la particularitat que duu un colofó amb les síl·labes invertides, la lectura del qual dona perfectament, a més de constatar la firma de l'escriptor —Ponç Nadal—, que signa després d'un *signum* notarial, cosa molt poc freqüent a Europa.

Filòleg al capdavant, Alturo no tan sols dona totes les variants textuais dels fragments per ell estudiats, sinó que també fa consideracions sobre l'origen i la data de les obres anònimes que transmeten aquests còdexs. En aquest sentit, les seves observacions sobre la data i l'origen de la composició del *Pamphilus* i del *Jaufré* són d'un gran interès. I és que Alturo no s'ocupa tan sols dels fragments transmissors de textos en llatí, sinó també en provençal, com el susdit *Jaufré*, de l'estudi del qual resulta, en paraules del mateix autor, «[...] que la composició del *Jaufré* tingué lloc entre 1176-1185, possiblement a Provença, d'on semblen originaris la majoria dels manus-

crits conservats i des d'on es degué difondre la novel·la amb una important branca de transmissió norditaliana, el que no constitueix un impediment insalvable perquè un dels dos poetes, que crec que intervingueren en la composició de l'obra —el segon amb una participació probablement modesta— fos català» (p. 305).

D'altra banda, Alturo recupera per a la literatura catalana medieval una traducció dels *Moralia in Iob*, l'únic testimoni directe conegut, una traducció d'una *Vita sancti Antonii*, un nou full d'un *Llibre dels feits* del rei Jaume i un *Llibre de l'orde de cavalleria* de Ramon Llull dels primers anys del segle xv.

Certament, hem de donar la benvinguda a aquest recull d'estudis pel que aporten a una bona colla de disciplines (la paleografia, la codicologia, la història del llibre, la filologia i les literatures llatina, catalana i provençal) i, sobretot, pel rigor i l'erudició que palesen tot enriquint els coneixements sobre la història cultural del nostre país.

Jaume Medina

Universitat Autònoma de Barcelona

SAMOILOVICH, H.; TURSI, A.D. 1998.

Horacio. XX Odas del Libro Tercero. Versión castellana, prólogo y notas. Madrid: Hiperión. 104 p.

Quien lea estas traducciones percibirá el pensamiento de quien atesora la convicción del decoro. La idea de fidelidad que las anima esquivaba la usual metamorfosis que hace de Horacio un Licofrón, hallable en esas versiones denominadas «pedagógicas» que dejan entrever una concepción de la educación basada en el sufrimiento. Dentro de las posibilidades de acercamiento propuestas por Dryden, hay una proximidad a la *metaphrase* tal como la pregona Charles Martindale a partir de la versión ejemplar que hace Milton de la oda a Pirra de Horacio (*Latin poetry and the hermeneutics of reception*, Cambridge, 1993, p. 76-79). La aten-

ción a encabalgamientos, arquitectura de la estrofa, disposición de las palabras, *callidas iuncturas* y sintaxis no es menor a la dedicada a las posibilidades de sentido de una frase cualquiera. Es decir, *XX odas del libro tercero* presenta, ya desde la acotada elección del *corpus*, la labor de la traducción con el ánimo de quien cree en el trabajo demorado del ejercicio, sopesa a la par técnica y sentido e intenta en particular que la traducción de un poema sea un poema.

Se hallan con frecuencia síntesis apropiadas en la resolución de frases: 3,2,1 *angustam pauperiem* («estrechez»); 3, 2,11-12 *quem cruenta / per medias rapit ira cae-*